

Otazník nad budoucností

nosorožce tuponosého severního

Silvie Ucová

Královédvorská zoo se na podzim roku 2008 rozhodla vyvézt několik jedinců severního poddruhu nosorožce tuponosého do Afriky. Tento záměr, který se týká pěti nosorožců z celkových osmi chovaných v lidské péči, má však z řad odborné veřejnosti své zastánce i odpůrce. Především kvůli názorové neshodě mezi odborníky a celkové náročnosti projektu byla situace kolem chystaného přesunu zvířat několikrát medializována (např. ČT: pořad *Nedej se*, vysílaný 5. 9. 2008 a 11. 2. 2009, *Ekolist*: článek *Nosorožci na hraně zániku – Zoo Dvůr Králové chce svoje nejvzácnější zvířata převézt do Afriky* 7. 10. 2008).

Nosorožec tuponosý *Ceratotherium simum* (neboli bílý či také širokohubý) je jedním ze dvou druhů nosorožců žijících v Africe; druhým je nosorožec dvourohý (*Diceros bicornis*), jinak také zvaný černý. V Asii se pak můžeme ještě setkat s dalšími třemi druhy tohoto lichokopytníka. Nosorožec tuponosý se dále ještě dělí na dva poddruhy – severní a jižní. Jižní poddruh obývá stepi jižní Afriky (JAR, Botswana, Namibie, Keňa, Mozambik, Svazijsko, Zambie, Zimbabwe). Koncem 19. století se ocitl na pokraji vyhynutí, kdy zbývalo asi 20 posledních jedinců. Přesto se ho díky ochranářským aktivitám podařilo zachránit a dnes je počet těchto zvířat odhadován přibližně na 17 500 kusů. Severní poddruh dříve obýval část centrální Afriky (Středoafriická republika, Čad, Demokratická republika Kongo, Súdán a Uganda). Díky velké míře pytláctví, které stavby nosorožců v této oblasti zdecimovalo, byl v roce 2006 počet severního poddruhu odhadován pouze na čtyři jedince žijící v národním parku Garamba v Demokratické republice Kongo, jejichž existence však není v současnosti potvrzená. Populace v lidské péči v současné době čítá osm zvířat (většina si je bohužel vzájemně příbuzná), dva z nich jsou v Zoologické zahradě v San Diegu (Kalifornie, USA), šest jich chová Zoologická zahrada Dvůr Králové nad Labem. Skupina nosorožců ve východočeské zoo je tedy unikátní a pro záchranu poddruhu zcela zásadní. Nosorožce se však dlouhodobě nedaří úspěšně rozmnožovat.

Především z důvodu nedostatečné reprodukce severního poddruhu nosorožce tuponosého v zajetí chce zoo vyvézt pět



Množit nosorožce tuponosého v lidské péči je obtížné.

Foto J. Šafář

exemplářů (dva samce a tři samice) do rezervace v Jihoafrické republice a následně se sem pokusit dovést poslední zbývající zvířata z národního parku Garamba. Důvodem, proč nosorožci mají být vyvezeni do oblastí, která nepatří do areálu jejich přirozeného výskytu, je nestabilní politická situace v centrální Africe a s tím související vysoká míra pytláctví. JAR se jeví z tohoto pohledu bezpečnější.

Zoo Dvůr Králové nad Labem na základě jednání, které se uskutečnilo 3. 9. 2008, vytvořila Akční plán záchrany nosorožce tuponosého severního. Jednání se zúčastnilo dvacet předních světových odborníků zabývajících se nosorožci, mimo jiné byl přítomen koordinátor EEP (Evropský záchranný program) pro bílé nosorožce, zástupce IUCN (Mezinárodní unie pro ochranu přírody a přírodních zdrojů) pro skupinu afrických nosorožců, ředitel WAZA (Světová asociace zoologických zahrad a akvárií), veterináři z Leibniz Institute for Zoo and Wildlife Research, zabývající se asistovanou reprodukcí u nosorožců a místní zoologové.

Cíl projektu – citováno z vypracovaného Akčního plánu záchrany nosorožce

tuponosého severního (*Ceratotherium simum cottoni*):

„Cílem projektu je zachránit severní poddruh nosorožce tuponosého vytvořením reprodukceschopné skupiny. Přes snahu chovatelů v zajetí je jedinou zárukou navození reprodukčního chování přemísťování zvířat do přírodních podmínek. Život v odpovídajícím biotopu a prostoru navodí normální teritoriální, sociální a sexuální vztahy mezi posledními fertilními zvířaty dosud chovanými v zajetí a dojde tak k přirozené a pravidelné reprodukci. Vzhledem k malému počtu možných zakladatelů případné takto vzniklé populace je žádoucí pokusit se získat do chovu poslední zvířata z přírody a tím v souladu s výsledky modelové situace zachování genetické variability zaručit přežití poddruhu. Přes veškerou snahu programu EEP i řady chovatelů se nepodařilo nalézt mechanismy navození dostatečné hormonální aktivity, která je nezbytným předpokladem pravidelného páření a zabřeznutí. Odborníci z Leibniz Institute for Zoo and Wildlife Research Berlin se opakovaně pokoušeli o umělou inseminaci dvou mladších samic, bohužel bezúspěšně. Na rozdíl od zoologických za-

hrad probíhá rozmnožování v přirozených podmínkách zcela bez problémů, neboť dostatek prostoru umožňuje navodit přirozené sociální a teritoriální chování, které je klíčem k úspěšné reprodukci. Prokázal to chov na farmách jihoafrického subregionu, kde se podařilo zachránit jižní poddruh nosorožce tuponosého. Před 110 lety zde bylo na živu asi 20 jedinců a dnes jich v této části Afriky žije 17 480 (podle tiskové zprávy z 16. 6. 2008). Přesto právě chov v zajetí může umožnit přežití poddruhu, když ochrana v zemích původního výskytu nebyla dostatečná a vyhynutí posledních divokých jedinců je jen otázkou času. Nejlepším řešením je přemístění jak skupiny zvířat ze zoo, tak posledních divokých jedinců, do bezpečné přírodní lokality bez pytláctví a následné jejich spojení. Pokud bude projekt úspěšný, a vznikne dostatečná a zdravá populace, předpokládá se vytvoření dalších metapopulací s možností reintrodukce do zemí původního výskytu, pokud bude zcela zaručena bezpečnost zvířat a odstraněno pytláctví.

Akční plán dále uvádí podmínky přemístění zvířat ze Zoo Dvůr Králové do Afriky. Zahrnují mj. potřebu zajištění odpovídajícího biotopu, odborný dohled na chov a kvalitní veterinární péči, finanční zabezpečení v dlouhodobém horizontu a další předpoklady k jeho uskutečnění. Podle časového plánu se měly do října 2008 připravit dokumenty nutné k transportu zvířat a v říjnu či listopadu téhož roku mělo dojít k transportu nosorožců do soukromé přírodní rezervace Rooipoort v Jihoafrické republice. Do konce roku 2008 pak měly být provedeny průzkumy v Garambě a mělo se jednat o přemístění zbylých zvířat z volné přírody do rezervace.

Akční plán se však nezabývá jinými alternativami řešení chovu tohoto poddruhu nosorožce a budí dojem, že se všichni odborníci, přítomní na schůzce v září 2008, shodli na strategii uvedené v dokumentu. Z informací zveřejněných v médiích však vyplývá, že mezi experty nepanovala názorová shoda a nebylo tak dosaženo konsenzu ve smyslu nalezení nejlepší možné varianty řešení. Podle současného koordinátora chovu Dr. Larse

Versteegea se nosorožci tuponosí severní v Zoo Dvůr Králové špatně množí a měli by tedy být umístěni do zařízení s vhodnějším klimatem, přesto navrhovaný projekt pro něj není nejlepším východiskem. Šanci by podle koordinátora měl ještě dostat tým veterinářů z Liebnitz Institute for ZOO and Wildlife Research, kteří by se znovu pokusili o inseminaci samic. V případě jejich zabřeznutí by pak byl transport gravidních samic velkým rizikem. Bývalá koordinátorka EEP chovu bílých nosorožců a zároveň bývalá kurátorka chovu nosorožců v královédvorské zoo RNDr. Kristýna Tomášová považuje zpracování akčního plánu za velmi stručné. Poukazuje na to, že v něm chybí důležité informace, týkající se způsobu dosažení adekvátních podmínek pro chov a rozmnožování předmětných jedinců (viz pořad *Nedej se* ze dne 11. 2. 2008). Na druhou stranu transfer nosorožců do Afriky má i své zastánce, mezi které patří mimo jiné i organizace IUCN prostřednictvím skupiny pro africké nosorožce, která se dlouhodobě zabývá plánováním jejich ochrany.

Kdo by tedy měl o osudu pěti jedinců chovaných v zoo a možná jediných chovaných exemplářů severního poddruhu nosorožce tuponosého na světě rozhodnout? Hlavní slovo by jistě měl mít majitel zvířat, tedy Zoologická zahrada Dvůr Králové nad Labem, a.s., jejímž vlastníkem je Královéhradecký kraj. Jelikož je zoo členem EAZA (Evropská asociace zoo a akvárií) a participuje tak na různých záchranných programech (EEP) ohrožených zvířat, bylo by žádoucí dosáhnout dohody o budoucím chovu s koordinátorem EEP pro bílé nosorožce. Ideální by samozřejmě byl konsenzus všech expertů. K takové situaci však nedošlo. Přesto podala Zoo Dvůr Králové žádost na Ministerstvo životního prostředí (MŽP) o vydání CITES povolení k vývozu nosorožců do Jihoafrické republiky v souladu se svým akčním plánem. MŽP jako výkonný orgán CITES požádalo o stanovisko Agenturu ochrany přírody a krajiny ČR, která je vědeckým orgánem CITES. Smyslem CITES (Úmluva o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin) je však především chránit přírodní populace

druhů před nadměrným obchodem, jeho naplnění není posuzování a schvalování záchranných programů a akčních plánů na záchranu druhu, to přísluší zejména výše uvedeným institucím, jakými jsou IUCN, WAZA, EAZA, a odborníkům specializujících se na daný taxon. Úlohou vědeckého orgánu CITES při posuzování dovozu a vývozu chráněných živočichů a rostlin je zhodnotit, jaký bude mít transakce vliv na populaci ve volné přírodě. V případě vývozu nosorožců tuponosých severních z královédvorské zoo do Jihoafrické republiky bude vliv na přirozenou populaci nulový a v tomto smyslu také vědecký orgán CITES vydal své vyjádření pro MŽP. Správní řízení, které ministerstvo vede v souvislosti s uvedenou žádostí Zoo Dvůr Králové, však dosud probíhá a vývozní CITES povolení vydáno nebylo.

Z obecnějšího pohledu ochrany přírody má však tato situace širší rámec. Člověk je bezpochyby hlavní příčinou žalostného stavu tohoto poddruhu nosorožce v přírodě. Na druhou stranu nyní bude vynakládat značné množství energie a pokoušet se zachránit ho pouze s několika zvířaty chovanými v lidské péči, z nichž si je většina příbuzná a která nemusí být ani schopná reprodukce. Jistě není jediným taxonem, který se do podobné situace dostal, či se může v blízké době dostat. Nemusíme pátrat ani v jiné čeledi, můžeme zůstat u nosorožcovitých (*Rhinocerotidae*) a podívat se na nosorožce sumaterského (*Dicerorhinus sumatrensis*). Počet jedinců tohoto druhu je odhadován pouze na 220–275 zvířat, která jsou vystavena neustálému tlaku různé lidské činnosti. V zoologických zahradách se zatím nemnoží.

Poznámka:

Během přípravy článku do tisku se Zoo Dvůr Králové rozhodla změnit vybranou lokalitu v Africe. Místo rezervace v JAR by měli nosorožci jet do keňské rezervace Ol Pejeta Conservancy.

Autorka pracuje jako odborná referentka v AOPK ČR, vědecký orgán CITES

SUMMARY

Ucová S.: Uncertain Future of Northern White Rhinoceros

The Northern White Rhino (*Ceratotherium simum cottoni*) is the rarest rhino in the world. There were only four specimens in the wild in 2006 and their existence is not sure at present. Eight rhinoceros are living in captivity, two of them at the San Diego Wild Animal Park and six at the Dvůr Králové nad Labem Zoo in the Czech Republic. The reproduction of northern white rhinoceros is very difficult because females have not native oestrus and there are other biological constraints. Consequently, the Dvůr Králové nad Labem

Zoo elaborated the Northern White Rhino Conservation Action Plan. The aim of the project is to establish a viable reproductive group. Five specimens from the Dvůr Králové nad Labem Zoo should go to a private sanctuary in the Republic of South Africa, where are better conditions for social and territorial behaviour related to reproduction. Next step should be a transfer of the last rhinoceros from the wild to the sanctuary and adding them to the animals from captivity. Some experts, including the White Rhino European Endangered Species Programme (EEP) Coordinator, did not support the project. The issue became a media event in the Czech Republic. The Dvůr Králové nad Labem Zoo has not received a CITES permit needed for the transfer yet.